

Újszerű kifejezések a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban (kérdőíves kutatás)

1. Bevezető

A nyelv dinamikus voltából adódóan minden korban jelennek meg újszerű lexémák, frazémák a különböző nyelvekben. Nem kerüli el ez a fejlődési tendencia a magyar nyelvet, valamint annak egyik nyelvváltozatát, a Kárpátalján beszélt magyar nyelvet sem. De mit nevezhetünk újszerű kifejezésnek, vagy idegen szóval élve neologizmusnak? Meddig újszerű az újszerű kifejezés? Egyáltalán szükség van-e ezekre a nyelvi jelenségekre, és ha igen, miért? E kezdeti kérdések megválaszolása, valamint a fogalmak definiálása céljából a tanulmány első részében tekintünk át a téma elméleti hátterét a szakirodalomban.

A második részben egy a témához kapcsolódó kutatás eredményeit foglaljuk össze. A neologizmusok szemantikai struktúrája és elterjedtségük mértékének feltárása céljából végeztünk nem reprezentatív kérdőíves kutatást kárpátaljai magyar fiatalok körében.

1.1. A neologizmus meghatározása

Minya (2003, 13) szerint a neologizmus kifejezés definiálása igencsak problematikus, hiszen „sokféle nyelvi tényre vonatkoztatva használjuk a neologizmus elnevezést, s ezeket a nyelvi jelenségeket nehéz egyetlen, valamennyit felölelő meghatározásba belesűriteni”. Definiálásakor többnyire az ilyen nyelvi jelenségek újszerűségét, valamint létrejöttének okait emelik ki. Ennek kapcsán Zsemlyei (1996) megjegyzi, hogy a neologizmusok keletkezésének hátterében egyrészt a költői leleményesség, másrészt pedig a társadalmi, politikai, tudományos életben bekövetkezett változások állnak. Szathmári (2004) a fenti definícióból kiemeli azt, hogy a nyelvnek lépést kell tartani a társadalmi életben bekövetkezett különböző változásokkal, hiszen az újonnan megjelenő dolgokat a társadalomban meg kell nevezni. Ebből a célból veszünk át idegen szavakat más nyelvekből, vagy alkotunk új szavakat nyelven belül, melyek vagy meggyökereznek nyelvünkben, vagy egy idő után eltűnnek. A neologizmusok nyelvben való megőrzése függ a társadalom tagjainak attitűdjétől, az újszerű kifejezések felé tanúsított viszonyulástól. Ahhoz, hogy megállapíthassuk, hogy egy kifejezés létjogosultságot vív-e ki magának, vagy rövid időn belül feledésbe merül, folyamatos, többször megismételt vizsgálatokra van szükség.

A neologizmusok megjelenését illetően tehát egyrészt fontos a keletkezésük célja, másrésztől viszont szólnunk kell keletkezésük módjáról is. A következőkben a neologizmusok szemantikai szerkezete mögött rejlő kognitív folyamatokat tekintjük át röviden.

1.2. A nyelvi kreativitás mint a fejlődés mozgatórugója

Nyelvvel foglalkozó szakemberek körében szokás mondani, hogy a beszélők kreativitása határtalan. Mit is takar ez a kifejezés? Nyelvi kreativitás alatt Kövecses (2010) azt a nyelvi tevékenységet érti, mely során új, nem konvencionális fogalmi metaforákat és/vagy azok nyelvi manifesztációit alkotjuk meg és használjuk. Ennek megfelelően a kreativitás alapulhat a metafora forrás-, illetve a céltartományára egyaránt, de indukálhatja a folyamatot a kontextus is, melyben az újszerű fogalmi metafora, vagy a rá épülő metaforikus nyelvi kifejezés létrejött. A kontextus szó alatt jelen esetben több tényezőt értünk, melyek közül mindegyik külön-külön, vagy azok együttesen is lehetnek a kreativitás forrásai. Jelentheti a kontextus tehát:

- a közvetlen fizikai környezetet,
- a diskurzusban részt vevőkről (beszélő, hallgató, téma) való ismereteinket,
- a kulturális kontextust,
- a szociális tényezők összességét és
- a közvetlen nyelvi kontextust is (Kövecses 2010, 657).

A kontextusbeli különbségek valójában a fogalmi metaforák variálódásának legfőbb oka. Különböző kontextusbeli hatások vezethetnek tehát újszerű fogalmi metaforák, metonímiák alkotásához, valamint indukálhatják a fogalmi integrációt is. Gyakran nem könnyű meghúzni a határt a kognitív folyamatok között, azok összefonódhatnak, ezáltal létrejöhetnek pl. metonímia alapú metaforák vagy éppen metonímia alapú blendek is. A neologizmusok szemantikai szerkezetének pontosabb megértése érdekében vizsgáljuk meg közelebbről az említett kognitív folyamatokat.

1.2.1. Fogalmi metaforák

A metaforákat hagyományos értelemben a költői képek közé sorolják és azok értelmezését az irodalmárok feladatának tartják. A metaforák funkciója eszerint valamilyen művészi vagy retorikai hatás elérése.

A fogalmi metaforák kognitív nyelvészeti elméletét Lakoff és Johnson (1980) *Metaphors we live by* című könyvükben fejtették ki. Ez volt az alapmű, melyre a kognitív nyelvészek a további kutatásokat alapozták. Kövecses (2005) megfogalmazásában a fogalmi metafora kognitív nyelvészeti szempontból egy fogalmi tartomány egy másik fogalmi tartomány terminusai általi megértése. Megállapítja, hogy a „metaforákat a köznapi emberek is a legkisebb erőfeszítés nélkül használják (anélkül, hogy ennek tudatában lennének), ez nem csupán a különlegesen tehetséges emberek kiváltsága” (14. o.). A fogalmi metaforák nyelvi megnyilvánulásai a metaforikus nyelvi kifejezések. A neologizmusok szempontjából fontos kiemelni, hogy az újszerű kifejezések alapulhatnak konvencionális fogalmi metaforán. Lakoff és Turner (1989) szerint a költeményekben található fogalmi metaforák is visszavezethetők a hétköznapi ember által is használt konvencionális fogalmi metaforákra, mégis lehetnek újszerűek. Az újszerűséget négy lehetséges módon érhetjük el: kiterjesztés, kidolgozás, kritikus kérdezés, komponálás.

Sólyom (2010b) tanulmányában számos metaforán alapuló neologizmus jelentését fejt ki. Lássunk erre egy példát:

kamillázik: 'néz, szemlél, csodálkozik'. Ez az ige a kamilla virágának ismeretében érthető meg: a csodálkozó ember tágra nyitott szemei ugyanolyanok, mint a kinyílt kamillavirág. A szemgolyónak a virág közepe, a szempilláknak pedig a virág szirmai feleltethetők meg, a neologizmus metaforikus alapja tehát a szem virág (SÓLYOM 2010b, 274).

Kutatási eredményei alapján Sólyom (2010b) következtetésképp megállapítja, hogy az új szavak metaforikus volta elősegíti a kifejezés megértését, valamint annak gyorsaságát.

1.2.2. Fogalmi metonímiák

A hagyományos felfogástól eltérően a kognitív nyelvészet a metonímiát olyan kognitív folyamatként definiálja, „amelyben egy fogalmi entitás, a közvetítő, mentálisan hozzáférhetővé tesz egy, ugyanabban a tartományban vagy idealizált kognitív modellben szereplő másik fogalmi entitást (a célentitást)” (Kövecses 2005, 148). A metonímia a tartományon belül a kontiguitás, vagyis érintkezés elve alapján működik. Metonimikus kapcsolat létrejöhet a tartomány és annak részei (RÉSZ AZ EGÉSZ HELYETT, EGÉSZ A RÉSZ HELYETT) között, valamint a tartomány egyes részei (RÉSZ A RÉSZ HELYETT) között is. Ezeknek a metonímiáknak további specializálódása lehetséges attól függően, hogy milyen idealizált kognitív modellen belül (pl. Cselekvés IKM, Irányítás IKM, Alkotás/Létrehozás IKM, stb.) hozunk létre metonimikus kapcsolatokat.

A neologizmusok jelentésszerkezetében metonimikus viszonyok is felfedezhetők. Sólyom (2010b) a már említett tanulmányában metonímia alapú neologizmusok szemantikai elemzésével is foglalkozik.

gyűjtősziget: 'a szelektív hulladékgyűjtés céljára kialakított, különféle konténerek elhelyezésére alkalmas hely'. Ennek az összetett szónak az előtagjában a cselekvést végző(k) jelennek meg a cselekvés eredménye helyett, hiszen nem a sziget az, ami gyűjt valamit. Ennél a szónál tehát a cselekvés módja a cselekvés eredménye nézőpontjából meghatározás érvényes a metonimikus viszony jellemzősekor (SÓLYOM 2010b, 279).

1.2.3. Jelentésintegráció, avagy a blending folyamata

Egyes nyelvészek (pl. FAUCONNIER ÉS TURNER 1995) a fogalmi metaforákat egy átfogóbb folyamat, mégpedig a blending hatáskörébe sorolják, mások (pl. LAKOFF 2009, KÖVECSES 2005) nem feltétlenül értenek egyet ezzel az elképzeléssel. Abban viszont egyetértenek a kognitív nyelvészek, hogy az elméletben központi szerepet játszik a mentális tér fogalma, ami valójában egy fogalmi tartomány, csak sokkal

kisebb és specifikusabb. A mentális tereket több fogalmi tartomány strukturálhatja egyidejűleg (KÖVECSES 2005).

A jelentésintegráció folyamatában legalább két bemeneti tér (de lehet több is), valamint egy generikus (általános) tér vesz részt. Ez utóbbi a bemeneti tartományokra (input spaces) közösen jellemző absztrakt szerkezetet tartalmazza. Ezekből jön létre egy integrált tér, a blend, ami a bemeneti terekből csak a megfelelő jellemzőket ötvözi a generikus tér segítségével (KÖVECSES 2005). A kialakult struktúrában megmutatkozik a beszélő kreativitása (BENCZES 2011). Coulson (2006) szerint a blending az emberek képzeleti kapacitásán nyugszik.

Benczes (2011) tanulmányában részletesen foglalkozik a kreativitás és a blending kapcsolatával. A továbbiakban az ő munkájára támaszkodva mutatjuk be a blend alapú neologizmusok szemantikai struktúráját.

A blending elmélettel megmagyarázható számos hagyományos eszközökkel megmagyarázhatatlan újszerű szóösszetétel, elsősorban főnév-főnév konstrukció. Az integrációban részt vevő szavaknak van alapjelentésük, ha kombináljuk azokat, akkor követni kell a kompozicionalitás logikáját. Hogy milyen összetevőket választunk ki, azt a kategória jellemvonásai határozzák meg, vagyis hogy a kategóriában lévő főnevek közül melyik tudja létrehozni a legproduktívabb szemantikai hálót, ezáltal kiterjeszti a kategória határait (Benczes, 2011). Ahhoz viszont, hogy a kiterjesztett kategóriatag jelentését megértsük, be kell vonni a kevésbé kiterjesztett tag jelentését is.

Felmerül azonban a kérdés, hogy az ily módon létrejött újszerű szóösszetételeket hogyan raktározzuk el az agyban, majd hogyan hívjuk le őket újra a megfelelő időpontban. Két nézőpont alakult ki a témában:

- 1) A szóösszetételeket egészként visszük be a mentális lexikonba (LIBBEN 2006).
- 2) Az összetétel tagjai külön-külön vannak jelen a mentális lexikonban, de képesek vagyunk azokat adott időben összerakni (LAMB 1998).

Benczes (2011) szerint viszont mindkét elképzelés összhangba hozható Langacker (1987) elméletével, mely szerint „a szóösszetétel felidéz egy szemantikai hálót, melyhez egyik összetevőnek sincs közvetlen hozzáférése, de az összetétel tagjai motiválják a szóösszetétel mint egész jelentésének különböző aspektusait” (idézi BENCZES 2011, 253). Tehát az összetételeket nemcsak elraktározzuk, hanem képesek vagyunk a különböző elemeket össze is kapcsolni.

E három kognitív folyamat egymással összefonódva igen bonyolult szerkezetű nyelvi kifejezésekhez vezethetnek. A folyamatok között van hasonlóság, de mindegyik valami másra fókuszál. Míg a fogalmi metaforák két különböző tartomány közötti leképezések rendszereként jön létre, metonimikus kapcsolatokat egy tartományon belül hozhatunk létre, a blending során pedig akár több mentális tér összekapcsolására nyílik lehetőség.

A fentiekben felvázolt elméleti keretek alapján, a neologizmus fogalmának definícióját figyelembe véve fogalmaztuk meg kutatási kérdéseinket. Elsősorban arra kerestük a választ, hogy a Magyarországon beszélt magyar nyelvben használt

neologizmusok ismertek-e a kárpátaljai fiatalok nyelvhasználatában. Másodsorban azt vizsgáltuk, hogy milyen mértékben nyújt segítséget a szövegkörnyezet a kifejezések értelmezési folyamatában. A kutatás eredményeit illetően feltételeztük (kutatási hipotézisek), hogy

- 1) a kárpátaljai magyar fiatalok nem ismerik a megnevezett neologizmusokat;
- 2) a kontextus elősegíti az értelmezést;
- 3) a fiatalok által javasolt, nyelvünkben megjelenő újszerű kifejezések elsősorban az angol, illetve ukrán/országi nyelvű kölcsönzött, vagy magyarosított szavak.

Kísérleti hipotézisünk, hogy a kérdőív kitöltése és a kapott eredmények elemzése által sikerül választ kapni kutatási kérdéseinkre. Mivel egy kutatásnál számolnunk kell azzal a lehetőséggel is, hogy a kísérleti hipotéziseink nem igazak (vö. GONZALEZ-MARQUEZ ET AL 2007, 70), ezért nulla hipotézisként feltételezzük, hogy a beszélők minden neologizmust ismernek és nincs szükség szövegkörnyezetre a megértésükhöz.

2. A kutatásról

2.1. A kutatás résztvevői

A kutatásban 30 adatközlő vett részt. Nemi megoszlásuk szerint 23 nő és 7 férfi. Életkorukat illetően 16–27 év közötti beszélőkről, főleg főiskolai hallgatókról, vagy a főiskolát nemrég befejező fiatalokról van szó. Anyanyelvüket tekintve 1 fő az ukrán (ő is beszélt magyarul) nyelvet, a többiek a magyart jelölték meg. Két-nyelvű beszélő önbevallás alapján nem volt közöttük.

2.2. Kutatási eszközök

A kutatás direkt eszköze egy általam összeállított kérdőív volt, amely nyitott és zárt kérdéseket (BABBIE 2003) tartalmazott, melyeket két részre osztottam: személyes és tárgyi kérdésekre (lásd: melléklet). A kérdőív szándékosan két lapból áll, a kontextusba ágyazott szavak magyarázata a második lapon található. Ezzel az volt a célom, hogy a kontextus nélkül megadott magyarázatok javítására ne legyen lehetőségük az adatközlőknek. A pontos azonosítás céljából a kérdőívek mindkét lapját előzetesen sorszámmal láttam el.

2.3. A kutatás menete

A résztvevőket a „barátom barátja módszerrel” (MILROY 1980) választottam ki.

A kutatás két részből állt. A kérdőíveket kitöltető személyeket felvilágosítottam a kérdőív kitöltésének menetéről. Az adatközlők először az első lapot kapták meg, melyen a szavakat kontextus nélkül kellett megmagyarázni. Majd azt befejezve, leadták azokat a vizsgálat levezetőjének, és megkapták tőlük az azonos

sorszámú második lapot. Ezáltal, mint említettem, a javítás lehetőségét kizárva megbízható eredményeket kaptam a szavak kontextus nélküli és kontextusbeli értelmezéséről.

3. Kutatási eredmények elemzése

A kérdőívben kapott válaszok analizálásához tartalomelemzéses módszert alkalmaztam. Az alábbiakban ennek eredményét foglalom össze.

3.1. Neologizmusok értelmezése kontextus nélkül

A kérdőív első részében az adatközlők azt a feladatokat kapták, hogy fejtsek meg kontextus nélkül a 10 megadott újszerű kifejezés jelentését. A szavakat a helyesnek vélt jelentéssel együtt az 1. sz. táblázatban foglalom össze.

1. táblázat. Megmagyarázandó neologizmusok jelentésükkel

Neologizmus	Jelentés
barnárium	szolárium újabb elnevezése
csokirály	édességeket árusító üzlet neve
csokoholista	mániás csokoládéevő
Tokajicum	borpincészet neve / kifejezetten Tokaj vidékére jellemző borkülönlegesség*
videoárium	vidokölcsonzó újabb neve
vlog	videobejegyzés
gyűjtősziget	szelektív hulladékgyűjtés céljára kialakított, különféle konténerek elhelyezésére alkalmas hely
panelhitel	panellakások vásárlására/felújítására felvehető hitel
rozsdaovezet	használaton kívüli ipari vagy közlekedési terület
teajarat	különösen téli időszakban hajléktalanok megsegítésére, felmelegítésére szervezett italt / ételt szállító szolgáltatás

* Saját értelmezés

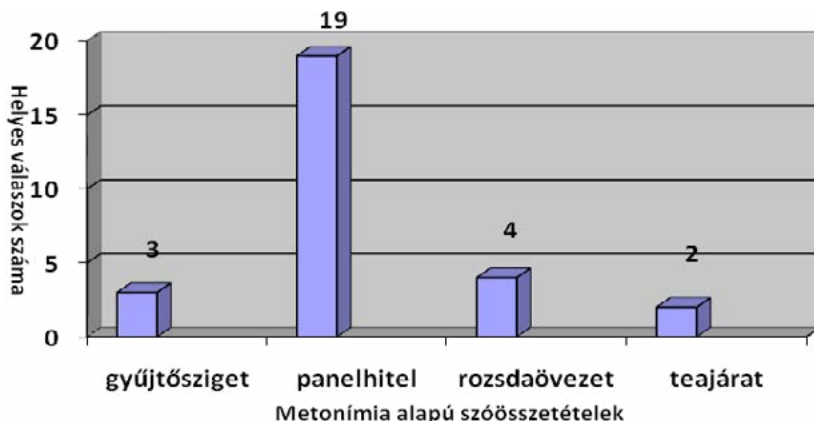
A szóösszetételek Sólyom (2010b) tanulmányából származnak. A szerző olyan szavak szemantikai szerkezetét vizsgálja kognitív nyelvészeti szempontból, melyek jelentését és társadalomban való elterjedtségét egy több éven átívelő kutatássorozat (2006, 2008, 2009) során ő maga vizsgálta különböző korcsoportok körében.

3.1.1. Metonímián alapuló neologizmusok

Lássuk először is azoknak a szavaknak a szemantikáját, melyek esetében metonímiára utaló jeleket véltünk felfedezni.

- **gyűjtősziget:** a szó jelentéséből (lásd: 1 sz. táblázat) adódik, hogy ezt a helyet valamilyen céllal alakították ki, tehát a szóban A CSELEKVÉS CÉLJA A CSELEKVÉS MÓDJA HELYETT metonímia található.
- **panelhittel:** a következő szót szinte nap mint nap halljuk a médiában az utóbbi időben. Tehát elmondhatjuk, hogy ez a néhány évvel ezelőtt megjelent szó meggyökerezett nyelvünkben, legalábbis a Magyarországon beszélt magyar nyelvben. A szóösszetételben A CSELEKVÉSBN RÉSzt VEVŐ TÁRGY A CSELEKVÉS HELYETT metonímia fedezhető fel.
- **rozsdáövezet:** ez a szó főleg a nagyvárosokban, esetleg ipari városokban élők körében ismert. Valójában a rozsdá előtag utal a metonímia jelenlétére. A rozsdáról tapasztalataink alapján tudjuk, hogy olyan fémből készült tárgyakon jelenik meg, melyeket már rég nem használunk. Tehát valamilyen cselekvés hiánya az oka annak, hogy egy tárgy berozsdásodik. Ez alapján tehát kijelenthetjük, hogy az OKOZAT (HATÁS) AZ OK HELYETT metonímia rajzolódik ki.
- **teajárat:** a szót teaosztó járatként is körül lehetne írni, de a nyelvi gazdaságosság elvét követve a rövidebb változat is elterjedt a nagyvárosi emberek, és főleg a szolgáltatást igénybe vevő személyek körében. Jelen esetben a CSELEKVÉS CÉLJA A CSELEKVÉS HELYETT metonímia fedezhető fel.

Az alábbi diagramban foglaljuk össze számszerűen az adatközlők által megadott helyes magyarázatokat.

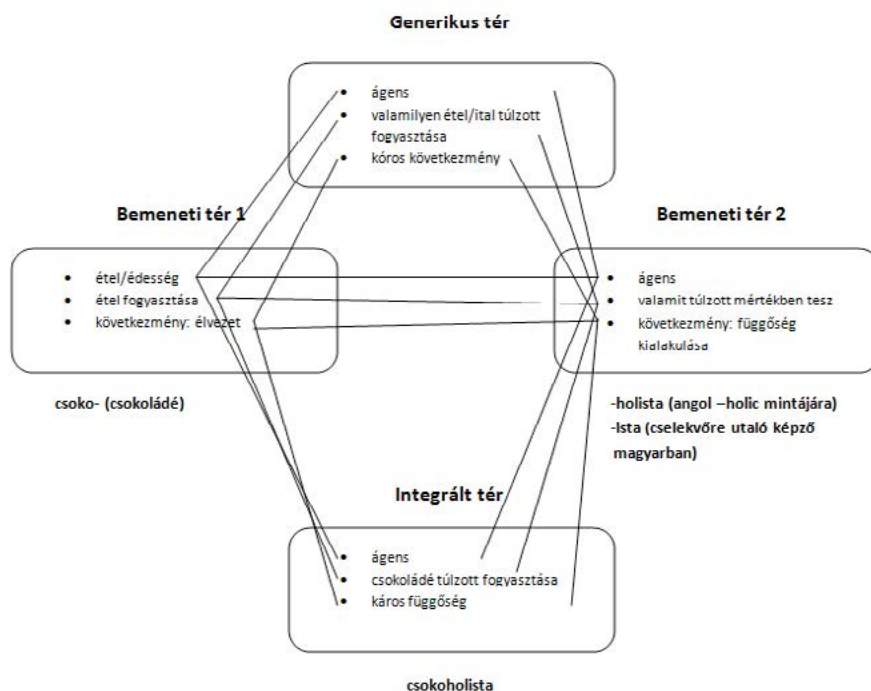
1. ábra. Helyes szómagyarázatok száma metonímiaalapú neologizmusok esetén (N=30)

Mint ahogyan azt a számadatok tükrében láthatjuk, a *'panelhittel'* szó kivételével az értelmezés nem volt túl sikeres. A *'gyűjtősziget'* a leggyakoribb válaszok szerint olyan hely, ami azonos objektumok összegyűjtésére szolgál, de a hulladék szelektív gyűjtése csak 3 esetben fordult elő. A *'rozsdáövezet'* szó esetén az előtag volt a döntő az értelmezésben, eszerint a rozsdáövezet egy fém tárgyon lévő rozsdás terület. A *'teajárat'* szó magyarázásakor elsősorban a teakereskedelem lebonyolítására, az ahhoz használt közlekedési eszközre asszociáltak az adatközlők.

3.1.2. Blending által létrejött szóösszetételek

Ebben a fejezetben először is a vélt jelentésintegrációs folyamatot tekintjük át a hat szó esetében.

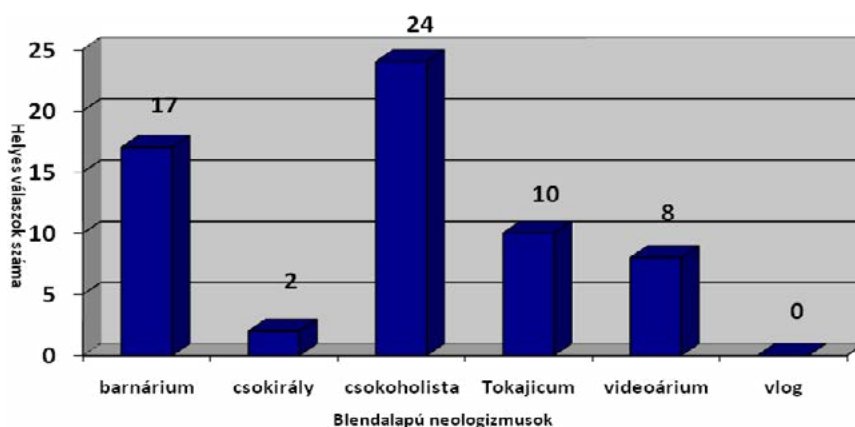
- **barnárium**: a szóban a barna melléknévhez kapcsolódik az –árium képző, ami számos idegen eredetű, de közismert szóban megtalálható, pl. tropikárium, herbárium, akvárium stb. A szó valójában a szolárium magyarosított változata.
- **csokirály**: a szó a csoki és a király szavak rövidített egybeolvadása révén jött létre. Valójában a csoki és más édességet árusító népszerű üzletről van szó, bár jelen esetben a szó jelentésében nehezen fedezhető fel a kereskedelmi egység volta.
- **csokoholista**: a szóösszetétel jelentéstani elemzése az előzőhöz képest sokkal egyszerűbb. A csokoládé rövidült alakjához társul a –holista utótag, ami az angol *'workaholic, danceaholic, sexaholic'* szavak –*holic* végződésére utal, ami azt jelenti, hogy személyek valamilyen cselekvést túlzott mértékben tesznek. E két tag jelentésének integrálásából (lásd: 2. sz. ábra) jött létre a *'csokoholista'* mint mániákus csokoládéevő.

2. ábra. A 'csokoholista' szóösszetétel szemantikai vázlata jelentésintegrációval

- **Tokajicum:** a szó valójában egy borpincészet neve. A mi felfogásunk szerint viszont ebben a szóban integrálódhat a *'Tokaj'* mint a borászat kiemelkedő magyar helyszíne, illetve a *'Hungaricum/Unicum'* szavakban is fellelhető valamiféle különlegességre utaló *-icum* képző. Véleményünk szerint így utalhat a szó valamiféle kifejezetten Tokaj vidékére jellemző borkülönlegességre is.
- **videoárium:** ebben a szóban is megjelenik a már említett *'-árium'* képző utótagként, ami a *'videó'* szóhoz járul, ami arra utal, hogy a videotékát átnevezték az újonnan megjelent szavak (ócenárium, tropikárium, stb.) mintájára.
- **vlog:** a *'videoblog'* szó szóösszerántással rövidített alakváltozata.

A blendlapú szavak értelmezése könnyebb volt a megkérdezettek számára, mint a metonímialapúaké. Erről tanúskodnak a következő diagram adatai is.

3. ábra. Helyes szómagyarázatok száma metonímiaalapú neologizmusok esetén (N=30)

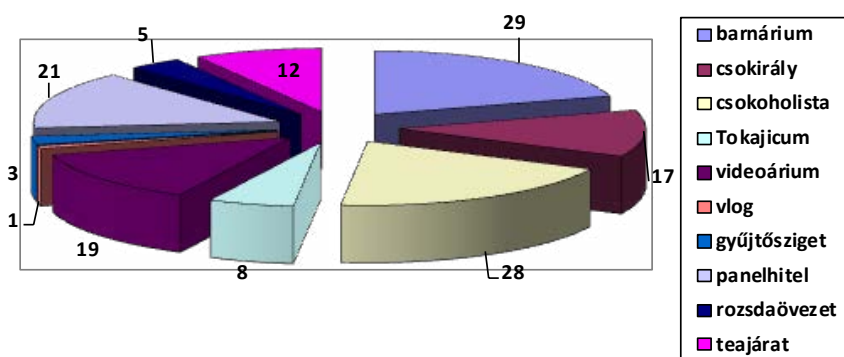
A *'barnárium'* értelmezésekor arra mindenki rájött, hogy valami barna színnel kapcsolatos dologról lehet szó, de leggyakrabban egy olyan helyiséget neveztek meg barnáriumként, ahol minden barna. A *'csokirály'* és a *'vlog'* szavak okozták a kérdőívben a legnagyobb problémát. A *'csokirály'* szó esetén két szóra asszociáltak a fiatalok, egyrészt a csókkirályra (ezt egyébként néhányan tovább vitték a csokolista szó értelmezésére is), másrészt a csokirályra, mint egy kifejezetten finom és különleges csokoládéfélére, a csokoládék királyára. A *'vlog'* szó esetén közel jártak a helyes megoldáshoz, értelmezési javaslatként megjelent a blog és valamilyen internetes oldal is. Tehát jó témakörben keresték a szó jelentését, és be kell vallani, hogy a videó szóra utaló egyetlen betű igencsak kevés az értelmezéshez. A *'Tokajicum'* szó jelentését a megkérdezettek 1/3-a adta meg helyesen. Jelen esetben a saját értelmezésünknek megfelelő jelentést is elfogadtuk helyesként. A félreértelmezésekben megjelenik a bor, a borászat vagy a tokaji vidék, de a Tokajicumot inkább a bor egy összetevőjeként határozták meg,

illetve valamiféle tokaji hagyománynak. A 'videoárium' szó értelmezésekor is közel jártak a helyes megoldáshoz: videotárként, videogyűjteményként, valamint videókat árusító üzletként értelmezték a szóösszetételt. Legtöbben viszont a 'csokoholista' szó jelentését fejtették meg, nyilván az alkoholista szó mintájára. A sikeres értelmezéshez hozzájárulhatott az is, hogy a fiatalok közül sokan angol szakosak voltak, tehát ismerhették a fentebb megnevezett szavakat, melyek mintájára létrejött a megnevezett szó.

Láthattuk tehát, hogy kontextus nélkül igencsak nehéz volt a fiatalok számára megfejtetni a szavak jelentését, tehát első számú hipotézisünk, mely szerint a kárpátaljai magyar fiatalok nem ismerik a megnevezett neologizmusokat, alátámasztást nyert a helyes válaszok számának tükrében. Arra a kérdésre, hogy találkoztak-e már valaha ezekkel a szavakkal, 25 nem és 5 igen válasz érkezett. Az igen/nem válaszok aránya tehát ugyancsak bizonyítékul szolgál hipotézisünk helytállóságára. Akik hallották a szavakat, azok a barnárium, gyűjtősziget, Tokajicum és panelhitelek szavakat jelölték meg ismertként. Véleményem szerint az értelmezés sikertelensége elsősorban annak tudható be, hogy Kárpátalján ezek a létesítmények, szolgáltatások nem mondhatók elterjedtek. Néhol még a szemét megfelelő elszállítása sincs megoldva, nemhogy a szelektív hulladékgyűjtésre kijelölt létesítmények építése. Tehát a megállapítás, hogy a neologizmusok keletkezésének háttérében a társadalmi, politikai, tudományos életben bekövetkezett változások állnak, e vizsgálat alapján is igaznak bizonyult.

3.2. A kontextus hatása az értelmezési folyamatra

A kérdőív második részében azt vizsgáltuk meg a fentebb leírt módon, hogy a kontextus milyen hatással bír az értelmezési folyamatra. A mondatok (lásd: melléklet), melyekben a neologizmusok előfordultak, az internetről származnak, tehát mindenki számára elérhető helyen olvashatók. Az így kapott helyes válaszok számát a következő diagram szemlélteti.

4. ábra. Helyes szómagyarázatok kontextusban (N=30)

Egyértelműen igazolódni tűnik a második hipotézis is, mely szerint a kontextus elősegíti az értelmezést. A 'Tokajicum' szó kivételével mindegyik értelmezési folyamat sikeresebb volt, mint kontextus nélkül, bár egyes szavak jelentése sokak számára még kontextusban sem vált érthetővé. Összevetésként vessünk egy pillantást a 2. sz. táblázatunkra, melyben egymás mellé helyezzük a helyes válaszok számát kontextus nélküli és kontextusban történő értelmezés esetén.

2. táblázat. Helyes válaszok számának egybevetése

Neologizmus	Kontextus nélküli értelmezés	Értelmezés kontextusban
barnárium	17	19
csokirály	2	17
csokoholista	24	28
Tokajicum	10	8
videoárium	8	19
vlog	0	1
gyűjtősziget	3	3
panelhitel	19	21
rozsdadóvezet	4	5
teajárat	2	12

3.3. Javasolt újszerű kifejezések

A fiatalokat megkérdeztük afelől is, hogy ismernek-e, esetleg használnak-e újszerű kifejezéseket, és szerintük melyek azok a neologizmusok, melyek elterjedtek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban. Erre a kérdésre valamilyen okból kifolyólag (talán a lusták voltak gondolkodni) a válaszadók csaknem fele (13 adatközlő) nem válaszolt, meglehetősen kevesen, mindössze öten teljesítették a kérést, és írtak 5 általuk újszerűnek ítélt kifejezést. Átlagosan 2-3 szót adtak meg. Persze ez korántsem jelenti azt, hogy ne lennének ilyen kifejezések nyelvhasználatban.

A felsorolt szavak a következők voltak: *szlogen, evidens, detergent, pahujiszty, bamzsolni, zsír (nagyon jó értelemben), tyipá, pesálni, táncilni, káfézni, kacagságos, szívcsikompótok, wifi, cső, csákány (utóbbi kettő szó jelentésben), falenopszis, szolárium, pedikür, house, like/lájk, like-olom/lájkolom, pósztolom, bürgős, obroty, vízgyűlde, taggel, share-olni, facebook, face, internet, szívcsi, köcci*.^{*} Ezek közül leggyakrabban a számítógéppel kapcsolatos kifejezéseket, ezek közül is a like/lájk (mindkét formában előfordult) szót jelölték meg. A szavak egy része tehát az internethez, facebookhoz köthető, melyek Kárpátalján széles körben 1-2 évvel ezelőtt terjedtek el. A megadott szavak egy másik csoportja a szlengből származik, megjelennek bennük a fiatalok társalgási stílusára utaló jellemvonások. Ilyenek például a *pahujiszty (szláv eredetű trágár kifejezés, jelentése: minden mindegy neki), bamzsolni (megadott magyarázata a kérdőívben 'csövelni'), zsír (nagyon jó értelemben), tyipá (szintén szláv eredetű, jelentése: például)*.

^{*} A szavakat a kérdőívben megadott formájukban írtam le, nem követtem a helyesírási szabályokat.

A szavak szerkezetét illetően megállapíthatjuk, hogy vannak köztük képzett szavak, mint a *'szivcsi'* vagy a *'kacagságos'*, valamint idegen eredetű, elsősorban az angol és ukrán/országi nyelvekből kölcsönzött és magyarosított vagy eredeti formájukban használt szóalakok is, pl. a *'pesálni'* az ukrán *'пишити'* magyarosításaként jött létre, melynek jelentése *'írni'*. Hasonló folyamaton ment át a *'káfézni'* ige is. A *'taggel, facebookozik, a share-olni'* igék esetében viszont az angol kifejezéshez csak magyar személyrag járul, ezzel lehetővé téve az igeragozást a mondatban.

Mindezen adatok alapján utolsó hipotézisünk is igazoltnak tűnik, tehát a fiatalok által javasolt, nyelvünkben megjelenő újszerű kifejezések elsősorban az angol, illetve ukrán/országi nyelvből kölcsönzött, vagy magyarosított szavak.

4. Összefoglalás

A kérdőív segítségével gyűjtött információk elemzése által választ kaptunk kutatási kérdéseinkre. A neologizmusok megjelenése egy nyelvben valóban akkor válik indokolttá, ha a társadalmi, tudományos, kulturális életben végbemennek azok a változások, melyek új dolgok elterjedéséhez vezetnek, ezáltal felmerül az igény az új dolgok megnevezésére. A megnevezési folyamat a beszélők, a nyelvi közösség tagjai számára nem jelent gondot, hiszen a beszédprodukció és percepció során végbemenő kognitív folyamataink révén képesek vagyunk újszerű kifejezéseket alkotni és megérteni. Ezek a folyamatok, a fogalmi metaforák és metonímiák képzése, valamint a jelentésintegráció egyrészt a hatásosság és figyelemfelkeltés szempontjából hasznosak, másrészt viszont a gazdaságosság igényét is kielégítik (SÓLYOM 2010a), és a kreatív szóalkotások forrásaivá válnak.

A magyar nyelvben folyton-folyvást megjelenő újszerű kifejezések szemantikai struktúráját, illetve a megértés során alkalmazott értelmezési stratégiákat illetően számos szinkrón és diakrón kutatásra van szükség, hiszen vannak még gyenge pontjai az elméletnek, ha csak az újszerű, elsősorban kölcsönzött szavak helyesírására gondolunk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BENCZES, R.: Blending and creativity in metaphorical and metonymical compounds. In H.-J. Schmid és S. Handl (szerk.), *Windows to the mind: Metaphor, metonymy and conceptual blending*. Berlin & New York, 2011, Mouton de Gruyter, 246–268. p.
- COULSON, S.: Conceptual blending in thought, rhetoric, and ideology. In G. Kristiansen, M. Achard, R. Dirven és F. J. R. de Mendoza Ibanez (szerk.), *Cognitive linguistics: Current applications and future perspectives*. Berlin, 2006, Mouton de Gruyter. 187–208. p.
- BABBIE, E.: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest, 2003, Balassi Kiadó.
- GONZALEZ-MARQUEZ, M., BECKER, R. B., & CUTTING, J. E.: An introduction to empirical methods for language researchers. In M. Gonzalez-Marquez, I. Mittelberg, S. Coulsen és M. J. Spivey (szerk.), *Methods in cognitive linguistics* (). Amsterdam és Philadelphia, 2007, John Benjamins, 53–86. p.

- KÖVECSES, Z.: *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe.* Budapest, 2005, Typotex.
- KÖVECSES, Z.: A new look at metaphorical creativity in Cognitive Linguistics. *Cognitive Linguistics*, vol. (2010) 21 no. 4. 655–690. p.
- LAKOFF, G. ÉS JOHNSON, M.: *Metaphors we live by.* Chicago, 1980, University of Chicago Press.
- LAKOFF, G. ÉS TURNER, M.: *More than cool reason.* Chicago, 1989, University of Chicago Press.
- MILROY, L.: *Language and social networks.* Oxford, 1980, Blackwell.
- MINYA, K.: *Mai magyar nyelvújítás – szókészletünk módosulása a neologizmusok tükrében a rendszerváltozástól az ezredfordulóig.* Budapest, 2003, Tinta Könyvkiadó.
- SÓLYOM, R.: Megértési stratégiák és attitűdök neologizmusok értelmezésében. In T. Váradi (szerk.): *III. Alkalmazott nyelvészeti doktorandusz konferencia kötete.* Budapest, 2009, MTA Nyelvtudományi Intézet, 152–166. p.
- SÓLYOM, R.: Értelmezési stratégiák és attitűdök vizsgálata fogalmi terek ötvöződését tartalmazó köznyelvi neologizmusainkban. In M. Illés-Molnár, Zs. Kaló, L. Klein, és A. Parapatics (szerk.): *FÉLÚTON 5. Az ötödik Félúton konferencia (2009) kiadványa.* Budapest, 2010(a), ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola és L'Harmattan Könyvkiadó és Terjesztő Kft. 139–154. p. Letöltve: <http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk09/>
- SÓLYOM, R.: Neologizmusok kognitív szemantikai megközelítése. *Magyar Nyelvőr* 134. évf. (2010b) 3. sz., 270–282. p. Letöltve: <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1343/134302.pdf>
- SÓLYOM, R.: *Szóösszetételrel keletkezett neologizmusok szemantikai szerkezetének vizsgálata.* Előadás formájában elhangzott: XXI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Szombathely, 2011. augusztus 29-31. Letöltve: http://www.bdtf.hu/btk/MANYE%208%20Az%20alkalmazott%20nyelvszet%20regionlis%20s%20globl/TANULM%C3%81NYOK/S%C3%B3lyom%20R%C3%A9ka_Sz%C3%B3%C3%B6sszet%C3%A9tel%20keletkezett%20neologizmusok%20szemantikai%20szerkezet%C3%A9nek%20vizsg%C3%A1lata.pdf
- SZATHMÁRI, I. (szerk.): *Stilisztikai lexikon: stilisztikai fogalmak magyarázata szépirodalmi példákkal szemlélve.* Budapest, 2004, Tinta Könyvkiadó.
- ZSEMLYEI, J.: *A mai magyar nyelv szókészlete és szótárai.* Kolozsvár, 1996, Erdélyi Tankönyvtanács.

MELLÉKLET**Kérdőív**

Tisztelt Hölgyem/Uram!

Arra szeretném kérni Önt, hogy a következő kérdőív kitöltésével segítse PhD-tanulmányaimhoz szükséges kutatás elvégzését!

Sorszám: _____

Dátum: _____

I. LAP

Személyes kérdések:

1. **Neme:** Férfi   Nő
2. **Életkora:** _____
3. **Lakhelye (falu/város):** _____
4. **Foglalkozása:** _____
5. **Évfolyam/Szak (ha diák):** _____
6. **Anyanyelve(i):** _____
7. **Iskolai végzettsége:**
  - általános iskola
  - középiskola
  - szakiskola/szakközépiskola
  - főiskola
  - egyetem
  - fokozattal rendelkező

Tárgyi kérdések:

8. Kérem, magyarázza meg, Ön szerint mit jelentenek az alábbi szavak!

- barnárium
- csokirály
- csokholista
- Tokajicum
- videoárium
- vlog
- gyűjtősziget
- panelhitel
- rozsdadóvezet
- teajárat

9. Találkozott-e már korábban ezekkel a szavakkal? (Megfelelőt kérem aláhúzni!)

Igen

Nem

10. Ha igen, akkor milyen összefüggésben?

II. LAP

11. Kérem, magyarázza meg a mondatokban szereplő kiemelt szavak jelentését!

- „Megnyílt Tatán az Újhegyben az új **Barnárium!**”

- „Nekem viszont isteni szerencsém volt, (...) mert a városban (...) a **Csokirály** nevezetű bűnbarlangban utánam dobáltak valami finomságos cseh piskótakarikát (...).”

- „A csokihisztéria már időszámításunk előtt ismert jelenség volt a majáknál, amin egy mai **csokoholista** nem is csodálkozna (...).”

- „A hagyományokat tiszteletben tartva, de a kor kihívásainak eleget téve jött létre a **Tokajicum.**”

- „A **videoárium**ban óriási DVD- és videokazetta-választékkal, kedvező árakkal várjuk minden kedves kölcsönzőnket.”

- „Egész éjszakát el lehet tölteni három-négyperces **vlog** filmezésével, vágásával.”

- „A **gyűjtőszigetek** edényei igen változatos kivitelűek, általában felirat is segít eligazodni (...).”

- „**Teajárat** szolgáltatásunk a téli időszakban (november 1-től április 30-ig) működik.”

- „Augusztus elsején hozzák nyilvánosságra a kereskedelmi bankok a kedvezményes **panelhitelek** feltételrendszerét.”

- „Az egykori szén- és acélrégió, a Ruhr-vidék 53 városa fogott össze, hogy **rozslaövezetet** a szellem és a szabadidő metropolisává tegye.”

12. Soroljon fel legalább 5 olyan kifejezést, ami Ön szerint újszerű a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban!

- _____
- _____
- _____
- _____
- _____

Köszönöm a segítséget!